

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Чеботарьова О. В.

У статті розкрито теоретичні та практичні засади реалізації змісту освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в контексті особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. Охарактеризовано інтегративну модель реалізації освіти дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, представлено її складові компоненти. Висвітлено сучасні науково-практичні здобутки лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Ключові слова: *компетентнісний та особистісно орієнтований підходи, інтегративна модель освіти, діти з порушеннями інтелектуального розвитку, корекційно-розвивальні програми, психолого-педагогічний супровід.*

The article present the theoretical and practical principles of the implementation of the content of education of children with intellectual disabilities in the context of a competent approach. An integrative model and its component of the implementation of education of school-age children with intellectual disabilities is characterized.. The modern scientific and practical achievements of the oligophrenopedagogical laboratory of the Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine are presented.

Keywords: *competence approach, integrative model of education, children with intellectual disabilities, correction and development programs, psychological and pedagogical support.*

Трансформаційні процеси у галузі спеціальної освіти спрямовані на посилення уваги до надання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами. Прогресивна освітня спільнота сьогодні ставить перед собою нове завдання – сформувати в школяра вміння вчитись та максимально застосовувати знання у практичній життєдіяльності.

Реалізація компетентнісного підходу у системі загальноосвітнього та спеціального навчання визнано пріоритетом освітньої політики держави. Формування та розвиток у дітей ключових компетентностей стало необхідним і новим концептуальним орієнтиром у шкільній освіті XXI століття, оскільки одним із основних чинників становлення особистості є сформованість життєвої компетентності як здатності застосовувати набуті знання, уміння, навички у практичній життєдіяльності. Це, в свою чергу, зумовлює перегляд змістового та корекційно-розвивального забезпечення

освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, наповнення умов її реалізації.

Отже, науково-практична робота спрямовуються на створення передумов для особистісного, фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку та творчої самореалізації дітей з інтелектуальними порушеннями з метою їх соціальної адаптації та інтеграції в сучасну систему суспільних відносин.

Методологічною основою освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є: теорія про сутність та закономірності розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Л. С. Виготський, Г. М. Дульнєв, І. Г. Єременко, В.В. Засенко, А.А. Колупаєва, В.І. Лубовський, М.С. Певзнер, Т. В. Сак, В.М. Синьов, М.О. Супрун, О.П. Хохліна та ін.), положення про особливості виховання особистісних якостей та поведінки дітей з порушеннями психофізичного розвитку (І.Д. Бех, А.М. Висоцька, В.В. Кобильченко, І.В. Татьянчикова, М.П. Матвєєва, С.П. Миронова та ін.), принцип корекційної спрямованості навчально-виховного процесу (Г.М. Дульнєв, І.Г. Єременко, Г.М. Мерсіянова, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та ін.), концепції навчання та виховання дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення (О.В. Гаврилов, О.Р. Маллер, О.А. Стребелева, Л.М. Шипіцина та ін.), положення особистісно орієнтованого, системного, компетентнісного підходів до навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; методологічні основи олігофренопедагогіки.

Теоретичною основою науково-експериментальних досліджень є стратегічні орієнтири розвитку системи освіти в Україні, розкриті у роботах В.Г. Кременя, сучасні педагогічні інноваційні підходи щодо особистісно-орієнтованого та компетентнісного навчання І.Д. Бежа, Н.М. Бібік, О. Я. Савченко; гуманістичні педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського; психологічні та педагогічні аспекти розвитку дитини Г. С. Костюка, Л. С. Виготського; наукові праці, присвячені питанням розвитку та

організації навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку
Г. М. Дульнєва, І. Г. Єременка, Г. М. Мерсіянової, В. М. Синьова,
М. О. Супруна, О. П. Хохліної та ін.

Слід наголосити на актуальності наступних підходів в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями, зокрема:

- компетентісного, що передбачає формування ключових, предметних та життєвої компетентностей в учнів з інтелектуальними порушеннями як здатностей до використання набутих умінь та навичок в практичній життєдіяльності та сприяє успішній соціалізації школярів;

- особистісно-орієнтованого, що спрямований на максимальне урахування потенційних можливостей дитини з метою розвитку особистості, розвитку в неї моральних цінностей, установок, переконань, виховання в неї позитивних якостей особистості, розкриття її можливостей, талантів, сприяння її різнобічному розвитку та становленню;

- корекційно-розвивального, який передбачає, що навчальні та корекційні впливи відбуваються у певній взаємодії, з урахуванням корекційної складової навчання, спрямованого на особистісне зростання учня, опанування ним необхідних базових умінь та навичок;

- індивідуального та диференційованого, що визначають оптимальну адаптацію змісту та технологій навчання відповідно психофізичного розвитку учнів з різним ступенем порушення інтелектуального розвитку;

- діяльнісного, який передбачає предметно-практичну спрямованість навчального процесу в освітньому закладі.

Освітньо-корекційний процес у навчальних закладах повинен будуватись на таких основних специфічних принципах та методичних підходах: корекційної спрямованості навчання; індивідуального та диференційованого навчання (що визначають оптимальну адаптацію змісту та технологій навчання відповідно психофізичного розвитку учнів з різним ступенем порушення інтелектуального розвитку); концентричності та системності подачі нового матеріалу, унаочнення навчання, опори на

позитивні якості та потенційні можливості учнів, навчання в діяльності та спілкуванні.

Теоретико-прикладне дослідження з теми «Корекційно-розвивальна спрямованість реалізації компетентнісного підходу в змісті освіти дітей з інтелектуальними порушеннями», яке здійснювалось лабораторією олігофренопедагогіки ІСП НАПН України впродовж 2015-2017 рр, передбачало визначення сучасного корекційно-розвивального змісту освіти дітей з інтелектуальними порушеннями та оновленої програмно-методичної системи освітнього процесу на основі реалізації компетентнісного підходу.

Експериментальне дослідження здійснювалось на базі спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку міст Києва, Дніпра, Одеси, Харкова, Сум, Полтави, Білої Церкви, Переяслава-Хмельницького, Борислава та ін.

В контексті виконання науково-дослідної теми було окреслено теоретичні засади реалізації освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: інтегроване освітнє середовище; соціальне призначення освіти; розвивальна та корекційна спрямованість; варіативність програмного змісту. Обґрунтовано та апробовано інтегративну модель освіти дітей з інтелектуальними порушеннями (див. рис. 1).

Результати науково-дослідної роботи представлено у колективній монографії «Теоретичні та методичні засади реалізації змісту освіти дітей з порушеннями розумового розвитку» (2017 р.), яка містить основні концептуальні підходи до освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, методичні аспекти щодо формування життєвої компетентності школярів на основі особистісно-орієнтованого навчання. У роботі презентовано провідні освітні напрями та корекційно-розвивальні технології навчання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку (легкого та помірного ступеня).

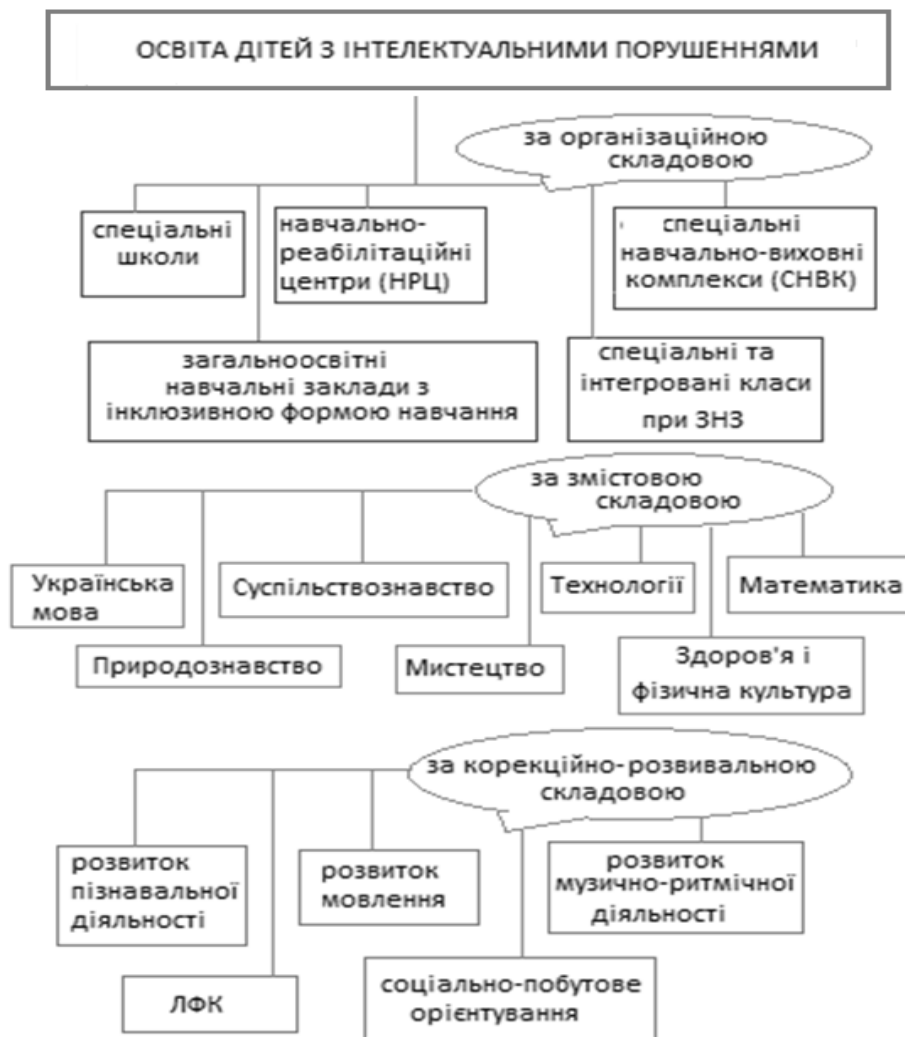

Рис. 1. Інтегративна модель освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

У монографії представлено інтегративну модель освіти дітей зазначеної категорії, яка складається з організаційного (система закладів освіти), змістового (освітні галузі та програмно-методичне забезпечення) та технологічно-процесуального компонентів (технології, які забезпечують реалізацію корекційно-розвивальних напрямів навчання). Практичним результатом є розроблене навчально-методичне забезпечення та технологічна реалізація мети, завдань, змісту освіти учнів молодшого шкільного віку.

Зміст розділів висвітлює концептуальні підходи та технології формування соціально-адаптивних та життєвих компетенцій у процесі трудового та соціально-побутового навчання, розвитку мовлення, навчання

математики, української мови, основ здоров'я, фізичної культури, природознавства, образотворчого та музичного мистецтва. Також презентовано вперше розроблені в Україні корекційно-розвивальні напрями для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме: арт-педагогічні, музично-ритмічні, комунікативні, сенсорно-інтегративні, соціально-особистісні.

Використання у практиці роботи зазначеної науково-методичної праці забезпечить підвищення компетентності фахівців спеціальних та загальноосвітніх закладів щодо реалізації концептуальних засад навчання дітей зазначеної категорії; організацію освітньо-корекційного навчального простору та сприятиме формуванню у дітей предметних, ключових та життєвих компетенцій. Це дозволить суттєво покращити корекційне спрямування навчального процесу, зосередити педагогічну увагу на особистості дитини як об'єкті процесу навчання та соціалізації.

У ході експериментального дослідження також було розкрито специфіку змісту освіти дітей з помірним ступенем інтелектуального порушення, що передбачає адаптацію змісту та форм освітньої діяльності; удосконалення традиційної класно-урочної системи навчання та створення інтегрованого освітнього середовища; удосконалення традиційного способу оцінювання їх навчальних досягнень та створення соціальної моделі оцінювання.

Результати досліджень висвітлено у науково-методичному посібнику «Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу (2016 р.), в якому розкриваються актуальні питання організаційно-методичного забезпечення, реалізації інноваційних педагогічних технологій та рекомендації стосовно їх впровадження в практику, результати експериментальних досліджень, присвячених розвитку різних видів діяльності учнів. Авторами

репрезентовано інноваційні адаптивні технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

У розділах посібника представлено організаційно-педагогічне забезпечення корекційно-розвивального простору, методичні аспекти психолого-педагогічного супроводу, досвід розроблення індивідуального освітнього маршруту, алгоритм корекційно-розвиткової роботи з означеною категорією дітей. Авторами розкриваються основні напрями та технології розвитку мовлення, ігрової діяльності, сенсорного, трудового виховання, соціально-побутової адаптації, формування здоров'язбережувальних навичок, представлено адаптивні технології навчання та психолого-педагогічного супроводу дітей з помірним ступенем інтелектуального порушення.

В основу розробок покладено сучасне розуміння особливостей розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, формування у них ціннісних позицій, поглядів, переконань, мотивів, опанування способів діяльності, вироблення адекватної моделі соціальної поведінки, що забезпечується насамперед у процесі спеціального навчання та психолого-педагогічного супроводу.

Науковцями висвітлено педагогічні прийоми навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в ході індивідуальних та групових занять, апробованих в процесі дослідно-експериментальної роботи. У додатках, які подано в кінці розділів, представлено орієнтовне тематичне планування з навчання грамоти, математики та ознайомлення з довкіллям в умовах індивідуального навчання дітей в спеціальному закладі.

Експериментальні дослідження свідчать про те, що за умови корекційно-розвивального навчання та вчасного психолого-педагогічного супроводу такі діти здатні опанувати комунікативними вміннями, навичками соціальної поведінки і життєдіяльності, що, безумовно, є показником і результатом їхнього загального психічного розвитку, в тому числі і інтелектуального.

У ході експериментального дослідження встановлено соціальне призначення компетентісно орієнтованої освіти дітей з порушеннями розумового розвитку, яка ґрунтується на основі формування в учнів життєвої компетентності, базових соціально-адаптивних навичок з урахуванням індивідуальної специфіки протікання дизонтогенезу та його якісно-кількісних проявів у дітей цієї категорії. Важливим є активізація адаптаційних та соціалізуючих здібностей на основі різноманітних форм освітньої інтеграції таких школярів засобами спеціального, компенсаторного, корекційно-розвивального навчання, професійної спрямованості діяльності компетентних фахівців.

Визначено наукові принципи розроблення змісту освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку:

- відповідності змісту пізнавальним можливостям учнів;
- корекційно-розвивальної спрямованості навчально-виховного процесу;
- індивідуалізації та диференціації навчання;
- адаптації освітніх вимог до учнів з різними ступенями інтелектуального порушення (легким та помірним);
- гнучкості та варіативності методичних підходів;
- індивідуального добору комунікативних засобів;
- наступності у змісті освітніх ланок шкільного навчання.

Співробітниками лабораторії інтегровано корекційно-розвиткову спрямованість в положення компетентісного підходу та розроблено оновлений програмний зміст освітніх галузей початкової та основної ланки школи: «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Природознавство», «Технології», «Здоров'я і фізична культура» та *зміст корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, який ґрунтується на підвищенні адаптивних можливостей дитини; зменшенні впливу дестабілізаційних чинників на формування особистості школяра з*

порушеннями розумового розвитку; розвитку пізнавальної, сенсомоторної діяльності, комунікативного мовлення; особистісних здібностей учнів.

Розроблено критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку, які представлено як інструментарій підтримки і заохочення позитивних змін у знаннях, уміннях, мотиваціях і реальній поведінці школярів.

Ключовими тезами при розробленні критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів є:

- урахування нових тенденцій оцінювання школярів у загальноосвітніх закладах освіти (відміна бальної системи оцінювання з ряду основних предметів інваріантної складової);

- урахування особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів у процесі вивчення досягнень учнів;

- використання критеріїв оцінювання навчальних як основи моніторингу динаміки розвитку навчальної діяльності школярів;

- урахування критеріїв оцінювання для виявлення, вимірювання та оцінювання навчальних досягнень на основі опанування змісту навчальних програм за предметами.

Стосовно дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня, об'єктом оцінювання є позитивна динаміка особистісного розвитку кожної дитини по відношенню до її попередніх індивідуальних досягнень та рівня сформованості адаптаційних умінь. Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за допомогою різних методів, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального матеріалу, індивідуальними особливостями розвитку учнів зазначеної категорії. При цьому додатковим засобом для оцінювання можуть бути технічні засоби навчання, засоби допоміжної та альтернативної комунікації.

Загалом результати роботи лабораторії олігофренопедагогіки представлено у монографії; двох навчально-методичних посібниках; 39

навчальних та корекційно-розвивальних програмах (електронний ресурс); та висвітлено у 50 наукових статтях.

Теоретичне значення дослідження полягає у визнанні домінантності компетентнісного підходу до визначення та структуризації змісту предметів мовленнєвого, природничого, здоров'язберігаючого, предметно-практичного та соціально-побутового циклу у всіх ланках освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; науковому осмисленні та обґрунтуванні методичних основ забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості навчання учнів з інтелектуальними порушеннями з позицій компетентнісного підходу; визначенні нових методичних підходів до реалізації змісту корекційно-розвивальної роботи на уроках української мови та літератури; природознавства, суспільствознавства, основ здоров'я, фізичної культури, трудового навчання, соціально-побутового орієнтування та корекційно-розвиткових заняттях; в оновленні мети, завдань, змісту та структури навчальних програм; інтеграції корекційно-розвивальної складової у кожному навчальному розділі програми, яка ґрунтується на підвищенні адаптивних можливостей дитини; зменшенні впливу дестабілізаційних чинників на формування особистості школяра; розвитку пізнавальної, сенсомоторної діяльності, комунікативного мовлення; особистісних здібностей учнів.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що результати дослідження використані при розробці програмного забезпечення з основних навчальних предметів для навчання школярів початкової та основної ланки у спеціальних та загальноосвітніх закладах та комплексу корекційно-розвиткових занять з провідних напрямів (розвиток мовлення, соціально-побутове орієнтування, ритміка, лікувальна фізкультура), які призначено для практичного використання у освітньо-виховному та корекційно-розвивальному процесі спеціальних навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, використовуються практичними

працівниками при плануванні та проведенні уроків, а також при розробленні відповідних методичних матеріалів.

Теоретичні положення, висновки та практичні розробки та рекомендації можуть бути використані при створенні монографій, наукових та навчально-методичних посібників, присвячених освіті дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Література

1. Теоретичні та методичні засади реалізації змісту освіти дітей з порушеннями розумового розвитку / колективна монографія /авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Бобренко та ін.: За ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – К., ІСП НАПН України, 2017. – 260 с. <http://lib.iitta.gov.ua/708518>
2. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу / навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз. – К., ІСП НАПН України, 2016. – 148 с. <http://lib.iitta.gov.ua/707272/>
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко та ін.: За ред.: О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. – К., ІСП НАПН України, 2016. – 80 с. <http://lib.iitta.gov.ua/707790>
4. Комплект програм з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями <http://www.mon.gov.ua/>
5. Комплект програм з корекційно-розвиткової роботи для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями <http://www.mon.gov.ua/>
6. Чеботарьова, О. В. Корекційно-розвивальні технології навчання школярів з інтелектуальними порушеннями // От идеи – к инновации : материалы XXV Юбилейной междунар. студ. науч.-практ. конф. (Мозырь, 26 апр. 2018 г.) - МГПУ им. И. П. Шамякина, г. Мозырь, Республика Беларусь. - С. 163-165. <http://lib.iitta.gov.ua/710842>
7. Чеботарьова О. В. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Азбука творчості» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями <http://lib.iitta.gov.ua/711426>
8. Чеботарьова О.В. Організація корекційно-розвивального простору в системі освіти дітей з інтелектуальними порушеннями // Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: Практико-зорієнтований посібник. - Дніпро: Інновація, 2018. - С.77 – 81.
9. Чеботарьова О.В. Азбука творчості для дітей з комплексними порушеннями розвитку// Збірник наукових праць (Матеріали I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Інноваційні арт-терапевтичні технології – 2019»). - Переяслав-Хмельницький, 2019. <https://phdpu.edu.ua/>
10. Чеботарёва Е.В. Проектирование адаптивной образовательной среды для детей с интеллектуальными нарушениями: материалы V республиканской научно-практической конференции (с международным участием) «Социализация личности на разных этапах возрастного развития: опыт, проблемы, перспективы». – Гродно. - 2018.

УДК: 37.091.4:343.8

**ДУХОВНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ РАБОТА
ВОСКРЕСНОЙ ШКОЛЫ КУРЯЖСКОЙ
ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ КОЛОНИИ им. А.С. МАКАРЕНКА**

*Иерей Александр Хворост,
Божко А. А.,
Супрун Н. А.*

У статті розкрито досвід виховної роботи студентів Харківської Духовної Семінарії з вихованцями недільної школи Куряжської виховної колонії ім. А.С. Макаренка, узагальнені форми і методи взаємодії з вихованцями та накреслено перспективи розвитку цієї роботи в умовах сучасної пенітенціарної системи.

***Ключові слова:** Куряжська колонія, вихованці, духовно-просвітницька робота, недільна школа.*

The article deals with the forms and methods of educational work students Kharkiv Seminary with pupils in the Sunday school Kuryazhskoyi educational colony named. A.S. Makarenko generalized problem of interaction with students and outlining prospects of this work.

***Key words:** Kuryazhska colony, pupils, religious and educational work, the Sunday school*

Современная церковная воскресная школа представляет собой занятия для детей или взрослых по Закону Божию, духовному пению, рукоделию. Эти занятия обыкновенно проводятся при храмах в небогослужебное время и носят педагогически-просветительский характер. Но воскресные школы функционируют не только при храмах. Особые воскресные школы открыты в учреждениях пенитенциарной системы Украины.

В нашей стране по состоянию на 1 марта 2012 года насчитывается 183 таких учреждения. Из них 8 колоний имеют статус воспитательных. Это колонии для несовершеннолетних преступников, в которых суммарно содержится около 1300 воспитанников.

Анализ исследований по данной проблеме дает нам возможность утверждать, что общие положения воспитания и перевоспитания несовершеннолетних правонарушителей изложены в трудах А.С. Макаренко, В.Н. Николаева, Е.П. Орлова, Ю.И. Чапала, Р.В. Соколова, Н.В. Соколовой и